

ارزیابی و تحلیل مولفه های تاثیر گذار در فضاهای بی دفاع شهری (مطالعه موردی منطقه یک شهر تبریز)

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۸/۱۶ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۲/۰۹/۰۸

لاچین پهلوان^{*۱} سعیده فیضی^۲ نگار پهلوان^۳

- ۱- استادیار گروه معماری، واحد آذرشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آذرشهر، ایران
- ۲- استادیار گروه معماری و شهرسازی، واحد آذرشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آذرشهر، ایران
- ۳- دانشجوی دکتری تخصصی گروه شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

چکیده:

فضای شهری بستر زندگی و فعالیت شهروندان به شمار می‌رود و با عطف به خصوصیات افراد و گروه‌های سنی، اجتماعی و جنسی، می‌بایست قادر باشد محیط امن، سالم، پایدار و جذابی مهیا سازد و به شیوه مناسبی به نیازهای گوناگون تمام اقشار جامعه پاسخ دهد. در پژوهش حاضر به تحلیل مولفه های تاثیر گذار در فضاهای بی دفاع در سطح محلات منطقه یک شهرداری تبریز پرداخته شد.

روش تحقیق: ابتدا با استفاده از آزمون تی تک نمونه‌ای مولفه‌ها، ابعاد و زمینه‌های موثر در فضاهای بی دفاع تحلیل شدند. ۱۲ مولفه مورد بررسی در ۳ گروه دسته‌بندی شد و تاثیر این مولفه‌ها به تفکیک مورد بررسی قرار گرفت. همچنین با استفاده از تحلیل واریانس یک طرفه، ۱۳ محله منطقه یک شهر تبریز با یکدیگر مقایسه شدند. همچنین رتبه‌بندی محلات منطقه یک شهر تبریز با استفاده از مدل ویکور انجام شد. نتایج حاصله نشان داد که در میان ۳ معیار مورد بررسی (کالبدی، محیطی و اقتصادی- اجتماعی)، مولفه‌های کالبدی- محیطی مهم‌ترین تاثیر را در شکل‌گیری فضاهای بی دفاع در این محلات داشته است. بعضی محلات از نظر فضاهای بی دفاع از نوع فضای گم، کنج‌ها، نبود روشنایی، سطوح L شکل و U شکل کوچه و خیابان و زیرگذرها و پل‌ها اختلاف معنی‌داری با یکدیگر نشان دادند.

واژه های کلیدی: فضاهای بی دفاع شهری، امنیت، بهسازی کالبدی، ساماندهی شهری

مقدمه:

فضاهای شهری براساس قابلیت دفاع و ایجاد محیطی امن برای شهروندان به دو گروه فضاهای قابل دفاع و فضاهای بی‌دفاع طبقه‌بندی می‌گردند. فضاهای بی‌دفاع فضاهایی محسوب می‌شوند که امکان حادث شدن آسیب اجتماعی در آنها بیشتر از فضاهای دیگر می‌باشد یا فضاهایی به شمار می‌روند که از جنبه‌های حفاظتی مرده ولی از نظر حادث شدن مسائل نابهنجار فضایی فعال و زنده می‌باشند. این فضاها معلول حوادث و رخدادهایی می‌باشند که در سطح شهر بروز می‌دهند زیرا به دلیل بزرگ شدن یا بزرگ بودن شهر و عدم نظارت کافی و مطلوب فیزیکی و اجتماعی فضاهایی خلق می‌شوند که فعالیت‌های غیرمجاز و متضاد با هنجارهای جامعه در آن مراکز اتفاق می‌افتد و اثرات نامطلوبی و مخربی بر بدنه‌ی جامعه می‌گذارد و منجر به بروز انواع جرم‌ها و خشونت‌ها می‌گردند (راپوپورت، ۱۳۸۴: ۵۸). به بیان دیگر، فضاهای بی‌دفاع شهری مکان‌هایی در شهرها به شمار می‌آیند که با توجه به خصوصیات فیزیکی در مقایسه با سایر مناطق شهری محل‌های مناسب‌تری جهت رخداد جرایم می‌باشند. این فضاها عموماً به کسی متعلق نیست و اگر دارای مالکی باشد از آنها محافظت نمی‌کند. شماری از این فضاها از دید عموم مردم پنهان هستند به گونه‌ای که آنها به عنوان فضاهای دنج و امن جهت رفتارهای انحرافی و نابهنجار مد نظر قرار می‌گیرند. فضاهای باقی‌مانده پیرامون ساختمان‌های بلند، گوشه‌ها و کنج‌های متروک، پارکینگ و اراضی موجود در بخش‌های حاشیه‌ای جاده به ندرت مورد استفاده قرار می‌گیرند (دریابری^۱، ۲۰۱۴: ۳۲۷) مشخصه‌های فضاهای بی‌دفاع شهری شامل این موارد می‌باشند: فقدان برخورداری از روشنایی و نور کافی و مطلوب در ساعات‌های مختلف، در معرض تخریب واقع شدن فضا، رها و متروک شدن فضا، فقدان رؤیت بصری از فضاهای پیرامون، شلوغ بودن فضا در ساعات‌های خاص، فضایی بی‌نظم از جنبه فیزیکی و فعالیت‌های جاری، دارای کنج و گوشه، تنگ و باریک، پرت و منزوی، داشتن توالی و امتداد و نیز داشتن تراکم ساختمانی. به طور خلاصه، مشخصه اساسی فضاهای بی‌دفاع شهری نبود یا کاهش عنصر نظارت اجتماعی محسوب می‌گردد و در آنها رفت و آمد اندک است (قلیچ و عماری، ۱۳۹۱: ۳۳).

با توجه به موارد فوق‌الذکر می‌توان نتیجه گرفت که ساختار فیزیکی فضا یا به تعبیری دیگر فرم فضا در نحوه‌ی شکل‌گیری یک فضای بی‌دفاع، نقشی انکارناپذیر برعهده دارد و بنابراین توجه به کیفیت‌های فرم فضا اهمیت قابل‌توجهی پیدا می‌کند (عزیزی و شعبان‌جولا، ۱۳۹۳: ۷۹۵). ضعف نظارت و حس تعلق خاطر به فضاهای بی‌دفاع جزو مهم‌ترین مشخصه‌های اجتماعی این فضاها به شمار می‌آید (یوسفی و جوهری، ۱۳۹۳: ۱۳۱). ترس و ناامنی ناشی از فضاهای بی‌دفاع که در فضاهای شهری ایجاد می‌شوند را می‌توان به‌واسطه طراحی مطلوب و مناسب و کاربری کارآمد از فضا و محیط ساخته‌شده که منجر به کاهش فرصت‌های مجرمانه، کاهش ترس و ناامنی و ارتقاء کیفیت زندگی می‌گردد، تا حد زیادی کاهش داد (یوسفی و جوهری، ۱۳۹۳: ۱۳۲). می‌توان بیان داشت در پیشگیری از حادث شدن تعداد زیادی از جرائم، فضاهای شهری و کیفیت محیط می‌تواند فاکتور موثر و تعیین‌کننده محسوب شود. بررسی و تعمق در گزارش جرم‌ها بیانگر این است که فضاهای بی‌دفاع در

¹ -Daryabari

رخداد جرم‌های سنگین، به‌خصوص جرم‌های پیوسته، یکی از اساسی‌ترین فاکتورها به شمار می‌رود. همچنین، فضاهای بی‌دفاع فاکتور بسیار مهم و اثرگذاری در پایین آوردن کیفیت زندگی محسوب می‌شوند (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳). کوشش در جستجوی راهکارهای تاثیرگذار در کاهش فضاهای ناامن و بی‌دفاع شهری به دلیل نقش مهمی که اینگونه فضاها می‌توانند در جامعه و در ایجاد امنیت ایفا کنند مبدل به مسئله‌ای جدی و قابل بحث گردیده است (آقابالو و همکاران، ۱۳۹۳: ۱). بنابراین، شناسایی پهنه‌های جرم‌زا و فضاهای بی‌دفاع و اثر کالبد و بافت فیزیکی محیط در نامنی محل می‌تواند مهم‌ترین فاکتور در تشخیص و بازشناسی آسیب‌های اجتماعی در محله مطالعاتی به شمار آید. در پژوهش حاضر منطقه یک شهرداری تبریز از نظر توزیع جغرافیایی فضاهای بی‌دفاع و عوامل موثر در شکل‌گیری این فضاها مورد بررسی قرار می‌گیرد. منطقه یک شهرداری تبریز از لحاظ موقعیت جغرافیایی از شمال به اتوبان پاسداران و از جنوب به خیابان امام خمینی و هفده شهریور و از شرق به خیابان آبرسان و رجائی و از غرب به خیابان فلسطین محدود می‌گردد، البته منطقه بازار مرکز این منطقه جزو شهرداری منطقه هشت می‌باشد. این منطقه با جمعیتی معادل ۲۱۱۳۰۲ نفر و مساحتی حدود ۱۵۴۷ هکتار دارای تراکم ناخالص جمعیتی حدود ۱۳۷ نفر در هکتار است. همچنین، این منطقه دربرگیرنده ۵۵۲/۴ هکتار کاربری مسکونی بوده و بدین واسطه دارای تراکم خالص جمعیتی معادل ۳۸۳ نفر در هکتار می‌باشد. شناخت ابعاد و زمینه‌های موثر در فضاهای بی‌دفاع شهری می‌تواند یکی از موثرترین و مهم‌ترین عوامل بازدارنده جرائم و آسیب‌های اجتماعی در این منطقه به شمار آید. با طراحی مطلوب و کاربری مؤثر محیط از ارتکاب جرم پیشگیری نموده و علاوه بر ارتقا کیفیت زندگی بر ترس ناشی از جرم نیز می‌توان غلبه یافت (کروو، ۲۰۰۰: ۴۶)^۱

ضرورت انجام پژوهش:

احساس ایمنی و امنیت در فضاهای شهری از با اهمیت‌ترین شاخص‌های کیفیت فضا به شمار می‌رود و با وجود آنکه مساله امنیت در هر جامعه مساله‌ای بسیار پیچیده محسوب می‌شود و دارای ابعاد گوناگون و مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی می‌باشد همچنین باید بر جمعیت، سن و طبقه، به نیازهای ملموس و محسوس شهروندان نیز توجه داشت (تبریزی و مدنی پور، ۲۰۰۶: ۹۳۵)^۲. ولی در تامین این ضرورت نباید از نقش و اثرگذاری فاکتورهای محیطی غافل گردید.

در حال حاضر، با رشد و توسعه شهرنشینی و افزایش رفتارهای ناهنجار شهری به‌خصوص جرایم، مقوله پیشگیری محیطی جرائم به‌واسطه برنامه‌ریزی و طراحی محیطی اهمیت شایان توجهی پیدا نموده است. فضاهای قابل دفاع و امن به‌عنوان یکی از شاخص‌های مهم کیفیت زندگی مطرح گردیده است. توجه به امنیت شهری به عنوان بستر اصلی برای برقراری ارتباطات اجتماعی و عرضه خدمات عمومی و در نتیجه ایجاد شهری پایدار و سالم، مورد پذیرش کلیه نظریه‌پردازان شهری می‌باشد. بدیهی می‌باشد که بدون توجه به این فاکتور شرایط و زمینه‌های توسعه پایدار و مطلوب

¹- Crow

²-tabrizi

شهری را نمی‌توان مهیا نمود (آهنگر سریزدی، ۱۳۹۴: ۱۸). توجه به مقوله‌ی امنیت از بعد غیر انتظامی، موضوع نوینی به شمار می‌رود و طبیعتاً کمبود پژوهش‌ها و مطالعات در این خصوص امری بدیهی می‌باشد. در راستای حذف یا حداقل کاهش فضاهای بی‌دفاع شهری، شناسایی و تشخیص مناطق جرم خیز و ناامن (غیر قابل دفاع) و دلایل ایجاد این فضاها در سطح شهر از اولین و ضروری‌ترین اقدامات محسوب می‌گردد. پراکنش فضاهای ایمن بیشتر در نزدیکی معابر اصلی و خیابان‌هایی واقع شده که بیشترین میزان روشنایی را در شب دارا می‌باشد. (شجاعیان و رحیم‌پور، ۱۳۹۶)

پس از آن امکان مبارزه با این عوامل و پاکسازی شرایط کالبدی، اجتماعی و فرهنگی میسر می‌شود. با استفاده از نتایج این تحقیق می‌توان پراکندگی مکانی فضاهای بی‌دفاع شهری در محدوده منطقه یک شهرداری تبریز را ارزیابی کرد و به شناسایی و تشخیص دلایل اصلی شکل‌گیری این فضاها پرداخت. آنگاه می‌توان از شکل‌گیری فضاهای ناامن در آینده پیشگیری کرد و یا نواحی را که در آینده امکان ناامنی آنها بالا می‌باشد را شناسایی و کنترل نمود. از آنجا که الگوهای مکانی پراکندگی بزهکاری متأثر از نوع کاربری اراضی و خصوصیات کالبدی و یا جمعیتی است و این فاکتورها در ایجاد مکان‌های ناامن و غیرقابل دفاع موثر می‌باشند لذا یکی دیگر از جنبه‌های اهمیت این پژوهش در این است که به کمک آن می‌توان نسبت به تغییر این شرایط و ویژگی‌ها، احیاء و بازطراحی فضاها اقدام کرد و از طرفی برخی محدودیت‌ها و شرایط بازدارنده جهت ارتکاب جرم و بزهکاری را ایجاد نمود و بدین طریق ضمن ارتقاء سطح امنیت اجتماعی، در استفاده از امکانات و منابع صرفه‌جویی می‌گردد و جامعه نیز با سهولت بیشتری راه سلامت را طی خواهد نمود.

اهداف پژوهش:

- شناخت پراکنش جغرافیایی فضاهای بی‌دفاع در منطقه مورد مطالعه
- شناخت مهم‌ترین عوامل موثر در شکل‌گیری فضاهای بی‌دفاع در منطقه مطالعاتی
- رتبه‌بندی و پهنه‌بندی منطقه مورد مطالعه براساس شاخص‌های فضاهای بی‌دفاع شهری

پیشینه تحقیق:

از دهه ۱۹۶۰ ارزیابی عوامل تاثیرگذار بر امنیت و جرم در فضاهای شهری توجه محققان حوزه‌های علوم اجتماعی، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی را به خود جلب نموده است. محققان علوم اجتماعی بیشتر تلاش می‌کنند اثرگذاری فاکتورهای اجتماعی و روانشناختی جرم و جنایت و امنیت در فضاهای شهری را مورد مطالعه و تحلیل قرار دهند. در مقابل، محققان جغرافیا و شهرسازی در تلاش هستند تا تأثیر فاکتورهای کالبدی و محیطی و نقشی که فضاهای بی‌دفاع بر جرم و احتمال رخداد آن دارند را مورد مطالعه قرار دهند.

نیومن^۱ (۱۹۷۲) در کتاب «فضاهای قابل دفاع» به چارچوب کالبدی و محیطی یک محله مطلوب و امن، که در آن ساکنان بتوانند محیط پیرامون خانه‌های خود که شامل خیابان‌ها و فضاهای

^۱ - Newman

باز پیرامون ساختمان‌ها و همچنین فضاهای داخلی از قبیل لابی، راهروها و پله‌ها هستند را به سهولت مورد نظارت قرار داده، تمرکز نموده و فاکتورهای محدودکننده محیطی را مورد اشاره قرار می‌دهد. (کروو، ۲۰۰: ۴۶)

مری^۱ (۱۹۸۱) در تحقیقی با عنوان فضاهای قابل دفاع بی‌دفاع^۲، به بررسی رابطه‌ی جرم و فضاها پرداخته است. فضاهای پرت و دور افتاده‌ی دور از دید، فضاهای تنگ و باریک، راهروهای کم نور بین ساختمان‌ها، شکاف‌های موجود که امکان برداشتن چیزی را می‌دهد، پیاده‌روهای در امتداد خیابان که با ستون‌های بتونی و فرو رفتگی‌های ممتد در هم ریخته و بی‌نظم بود که نیمی از جرائم رخ داده را به خود اختصاص داده بودند.

بیلر^۳ (۲۰۱۱) در تحقیقی به ارزیابی و سنجش امنیت در فضاهای عمومی شهر برلین پرداخته است. از شاخص‌های مورد استفاده در این تحقیق می‌توان به علائم، مالکیت، استراحتگاه، روشنایی، تزئینات بصری و هنری، دسترسی دوربین‌های امنیتی و غیره اشاره کرد.

تیلور^۴ (۲۰۱۲) در پژوهشی با عنوان «جرائم و مکان مقیاس کوچک در لندن» چهار گزاره زیر را در شکل‌گیری کانون‌های جرم‌خیز در لندن مؤثر دانسته است: الف: وجود امکانات و تسهیلات مناسب بزهکاری ب: ویژگی مکانی و عدم مدیریت اصولی. ج: وجود اموال یا اشیایی که مطلوب بزهکاران است. د: تعداد بیشتر بزهکاران

هیلر^۵ (۲۰۱۴) معتقد است، که الگوهای حرکت توسط فضاهای خصوصی شده، با مردمی که در این فضاها حضور دارند، به وسیله ایمنی استفاده‌کنندگان از این فضاهای شهری افزایش پیدا می‌کند. وی با طرح عنوان «میزان توانایی مکان‌ها و فضاهای شهری در جلب مشارکت‌های شهروندان»، عنوان می‌کند که بین میزان ارتکاب جرائم اجتماعی و بزهکاری در گروه‌های مختلف سنی و نسلی و ایمنی ایجاد شده بر اثر تعامل مطلوب شهروندان ارتباط مستقیم وجود دارد.

سوهن^۶ (۲۰۱۶) در مقاله‌ای با عنوان «جرایم مسکونی و محیط ساخته‌شده محله؛ بررسی اثربخشی پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی (سی پی تی ای دی)^۷ به این نتیجه رسیده است که تعداد طبقه ساختمان، تراکم در ایستگاه اتوبوس، تراکم خیابان، تراکم تقاطع‌ها، متوسط درآمد خانوار در محله و فاصله محله از نزدیک‌ترین ایستگاه پلیس به‌طور قابل توجهی با جرم و جنایت‌های خیابانی مرتبط می‌باشد.

^۱ - Merry

^۲ - defensible space undefensible

^۳ - Beeler

^۴ - Taylor

^۵ - Hiller

^۶ - Sohn

^۷ -CPTED

ها^۱ و همکاران (۲۰۱۵) در مقاله‌ای به مقایسه فضاهای قابل‌دفاع در مسکن‌های متناسب با رویکرد (سی پی تی ای دی) و مسکن‌های بدون رعایت اصول رویکرد (سی پی تی ای دی) پرداخته‌اند.

محسنی تبریزی و همکاران (۱۳۹۰) رابطه فضاهای بی‌دفاع شهری و خشونت را در شهر تهران بررسی کردند. در این پژوهش فضاهای مورد مطالعه بر اساس نوع خشونت و با توجه به اهداف تحقیق و امکان دسترسی و محدودیت زمانی و مالی ۱۲ فضای شهری عمومی از میان ۱۰۸ فضای شهری عمومی آلوده یا جرم خیز تهران هستند، عدم پیوند ارتباطی با فضاهای نمایان، وجود نقاط فرو رفته و یا برآمده، داشتن مرز و محدوده مشخص و کم بودن ساختمان‌ها نیز از ویژگی‌های تفکیک‌کننده فضاهای دارای نزاع و درگیری از دیگر فضاها هستند. توالی و امتداد نیز از ویژگی‌های متمایزکننده فضاهای دارای مزاحمت از دیگر فضاها هستند.

محسنی و همکاران (۱۳۹۵) به تبیین جامعه‌شناختی رابطه بین فضاهای بی‌دفاع شهری با خشونت‌های شهری در شهر تهران پرداختند. هدف اصلی این پژوهش، «سنجش رابطه‌ی بین فضاهای بی‌دفاع با خشونت‌های شهری» است.

شجاعیان و رحیم‌پور (۱۳۹۶) رابطه کانون‌های وقوع جرم و فضاهای بی‌دفاع را بررسی کردند. هدف از این پژوهش شناسایی فضاهای بی‌دفاع و جرم‌خیز در محله‌های پردیس شهر اهواز با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی موردی و پیمایشی و تهیه نقشه شاخص‌های مورد مطالعه (میزان روشنایی، نوع کاربری، میزان و موقعیت جرائم، فاصله از معابر اصلی) در محیط آرک جی ای اس^۲ می‌باشد طالب‌پور (۱۳۹۶) در پژوهشی به مطالعه‌ی ویژگی‌های فضاهای شهری و نقش آن در احساس امنیت شهروندان با استفاده از نظریات گوناگون جامعه‌شناسی، روان‌شناسی اجتماعی و طراحی شهری پرداخته است.

علیزاده و عنبری (۱۳۹۶) نقش فضاهای بی‌دفاع شهری در وقوع جرم را در پارک‌های منطقه ۹ مشهد بررسی کردند.

فرهادی خواه و همکاران (۱۳۹۷) به ارزیابی فضاهای بی‌دفاع شهری محله هرنندی تهران با استفاده از مدل سافتی آیدیت^۳ پرداختند.

ویژگی‌های فضاهای بی‌دفاع شهری:

فضاهای بی‌دفاع شهری حامل مفاهیم و نمادهای ویژه خود می‌باشند و بدین ترتیب می‌توانند اثرات قابل‌توجهی بر تفسیر افراد از موقعیت خود و واکنش نسبت به آن موقعیت‌ها بگذارند. به عنوان نمونه مکان‌های عمومی از قبیل پارک‌ها می‌توانند در ساعت‌های مختلف به عنوان فضای بی‌دفاع به کار گرفته شوند؛ زیرا مردم غالباً مبتنی بر درک و شناخت نشانه‌های محیطی رفتار می‌کنند. این امر بر اساس مشاهداتی می‌باشد که همان افراد در محیط‌های کاملاً متفاوت رفتار می‌کنند. زیرا محیط با

¹ - Ha

² - ArcGIS

³ - Safety audit

فراهم نمودن اشارات بر رفتار اثرگذار می‌باشد و افراد با ویژگی‌های شخصی خویش موقعیت‌های اجتماعی را تفسیر و مورد قضاوت قرار می‌دهند و بر اساس آن رفتار می‌نمایند. به تعبیر دیگر، موقعیت اجتماعی منتج از تاثیر محیط، بر رفتار افراد اثرگذار است (قلیچ و عماری، ۱۳۹۴: ۴۸). مشخصه اساسی فضاهای بی‌دفاع شهری نبود یا کاهش امکان نظارت و کنترل اجتماعی و برقراری امنیت برای بروز انواع آسیب‌های اجتماعی و جرایم می‌باشد. خصیصه عمده این فضاها نبود مولفه نظارت و کنترل اجتماعی محسوب می‌شود و در آن‌ها رفت و آمد اندک می‌باشد. فضاهای بی‌دفاع از کژکارکردهایی برخوردار می‌باشند که چند مورد از کم‌ضررترین تا پرضررترین آن‌ها را می‌توان بدین شرح برشمرد: حاشیه‌نشینی، کارتن‌خوابی، انباشت زباله، تکدی‌گری، مکان تجمع ولگردان، انواع سرقت‌ها و آدم‌کشی (قلیچ و عماری، ۱۳۹۴: ۴۷). ضعف کنترل و نظارت و تعلق خاطر به فضاهای بی‌دفاع از اساسی‌ترین خصوصیات اجتماعی این فضاها به شمار می‌رود (یوسفی و جوهری، ۱۳۹۳: ۱۳۱).

علاوه بر موارد فوق‌الذکر، فضاهای بی‌دفاع دارای اثرات اجتماعی دیگری نیز می‌باشند که مهم‌ترین آن‌ها تقلیل امنیت اجتماعی و کاهش سلامت اجتماعی می‌باشد که این خود ناشی از آسیب‌های زیر می‌باشد:

- شیوع و گسترش آسیب‌های اجتماعی
 - بروز و شیوع طیف متنوعی از جرم‌ها
 - تقلیل اثرگذاری برنامه‌های اجرایی کاهش آسیب‌ها (قلیچ و عماری، ۱۳۹۳: ۴۸).
- در ادامه چند مورد از مهم‌ترین خصوصیات فضاهای بی‌دفاع شهری نام برده می‌شود:
- خصوصیات نظیر کمبود و فقدان نور، ساختمان‌های مخروطی و متروکه، ساختمان‌های نیمه‌کاره، مشاهده بصری محدود و عدم نمایش بصری، بی‌نظمی فیزیکی، (وجود محل‌هایی با قابلیت) دام افتادن، فرصت محدود جهت نظارت و کنترل، وجود گوشه و کنار و کنج، پیچ و خم، مکان‌های محصور مجاور با فضاهای غیر قابل مشاهده، تراکم ساختمانی، کمبود ساختمان، فقدان مرزها و محدوده‌های قابل اندازه‌گیری را می‌توان به‌عنوان خصوصیات فیزیکی فضاهای بی‌دفاع به حساب آورد.
 - مهم‌ترین مشخصه‌های اجتماعی فضاهای بی‌دفاع بدین شرح‌اند: عدم استفاده یا عدم استفاده‌ی مداوم، آرام و خلوت بودن، ازدحام بیش از حد، تراکم، فقدان حضور انسان، فقدان حضور مسئول کنترل و نظارت (نیروی حفاظتی) بی‌نظمی و آشفتگی در فعالیت‌ها، کاهش کنترل و نظارت توسط مردم، فقدان ارتباط بین فضا و مردم، و فقدان وجود این ارتباط در ساعت‌های خاص و نیز تراکم فعالیت‌ی.
 - مهم‌ترین مشخصه‌های فیزیکی - اجتماعی فضاهای بی‌دفاع را می‌توان بدین شرح برشمرد: فضاهای متروک و رهاشده، نبود علائم و نشانه‌های شناسایی، هویت و تعریف ضعیف و نارسا، فقدان نور و روشنایی، فقدان معنی‌دار بودن منظره یا ضعف در این منظره، ساختار پیچیده و درهم، تنوع فعالیت‌ها، تناسب ضعیف و نارسا یا عدم وجود تناسب، باریک و تنگ بودن، نبود تفکیک فضاهای

عمومی و خصوصی، ارتباط ضعیف ساختمان‌ها با خیابان یا با سایر فضاهای باز (دریابری، ۲۰۱۴: ۳۲۸)

هدف اساسی برنامه‌ریزی شهری فراهم نمودن شرایط مطلوب جهت رشد و توسعه جامعه و رفاه شهروندان می‌باشد؛ بنابراین هر گونه برنامه‌ریزی برای شهر بدون درک و شناخت خصوصیات انسانی و محیطی امکان‌پذیر نخواهد بود. در واقع، مبنای هر پژوهش شهری مطلوب، ارزیابی و شناخت مشخصه‌های طبیعی، انسانی و کالبدی آن شهر محسوب می‌شود. بدین ترتیب جهت بررسی می‌بایست تمامی مولفه‌ها و عناصر شهری به صورت نظام‌مند مورد ارزیابی واقع شوند. انجام تغییرات و دگرگونی در طراحی کالبدی محیط به ره‌اشدن یا آزادسازی رفتارهای پنهانی ساکنین منجر می‌شود و آنها را تشویق می‌نماید تا جهت حفظ آزادی و اموال خود تمهیدات و تدابیری رفتاری را اتخاذ کنند که این فعالیت‌های رفتاری مانع اساسی در برابر ناهنجاری‌های اجتماعی در محل به شمار آیند (علیمردانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۸).

همگام با افزایش شدید جمعیت شهر تبریز، توسعه کالبدی آن نیز با سرعت بالایی اتفاق افتاده است؛ به طوری که وسعت شهر تبریز که در سال ۱۳۳۵ بالغ بر ۱۷۷۰ هکتار بود در سال ۱۳۵۵ به حدود ۴۵۸۰ هکتار و در سال ۱۳۶۵ به حدود ۱۴۰۰۰ هزار هکتار رسید. ارقام نشان می‌دهد که مساحت شهر تبریز بین سال‌های ۶۵-۱۳۳۵ قریب به هشت برابر افزایش پیدا نموده است و به‌ویژه شدت این رشد و توسعه به طور عمده بین سال‌های ۶۵-۱۳۵۵ صورت گرفته است، به گونه‌ای که مساحت شهر در طی این دوره زمانی از ۴۵۸۰ هکتار به ۱۴۰۰۰ هکتار بالغ شد. این رشد شتابان موجب گردیده تا علاوه بر ایجاد کوی‌ها و شهرک‌های جدید در پیرامون شهر، شماری از روستاهای حوزه نفوذ (همراه با اراضی کشاورزی و بایر همراه آنها) نیز با جذب جمعیت، در آن ادغام گردیده و جزو محدوده شهری به شمار آید. مطالعات بیانگر این است که در نتیجه رشد و توسعه کالبدی-فیزیکی شهر تبریز، زمین‌های زراعی حاصلخیز، باغات و به همین نحو تقریباً ۱۰ روستا در داخل بافت فیزیکی شهر جای گرفته و سرانجام با رشد فیزیکی شهر در آن ادغام شده‌اند؛ به عنوان مثال روستاهای بارنج در شرق، لاله، لواسان امامیه... در جنوب و جنوب غربی، قراملک در سمت غرب و ائل‌گلی (شاه‌گلی) در جنوب شرقی را می‌توان برشمرد و به آهستگی باسمنج نیز جذب تبریز می‌گردد (سازمان برنامه و بودجه استان آذربایجان شرقی، ۱۳۹۶).

روش پژوهش:

در پژوهش حاضر با توجه به شاخص‌های مورد استفاده در ارزیابی فضاهای بی‌دفاع منطقه یک شهرداری تبریز، پرسش‌نامه‌هایی تنظیم گردیده و در سطح محلات مختلف منطقه یک شهر توزیع شد. پس از اجرای فرایند پرسشگری، اطلاعات حاصله مورد ارزیابی و تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. به این ترتیب که در مورد هر فرضیه تحقیق، آزمون‌های تی تک نمونه‌ای^۱ و تحلیل واریانس یک‌طرفه

¹ - One sample T-test

(آنوا) مورد استفاده قرار گرفت. همچنین برای رتبه‌بندی محلات شهر تبریز از نظر فراوانی فضاهای بی‌دفاع شهری از روش ویکور استفاده به عمل آمد.

جامعه آماری پژوهش حاضر مشتمل بر جوانان و میانسالانی هستند که در سطح منطقه یک شهر تبریز سکونت دارند. کل جمعیت منطقه یک شهرداری تبریز مطابق داده‌های آماری موجود در سرشماری‌ها عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ برابر با ۲۱۸۶۴۷ نفر می‌باشد.

اندازه یا حجم نمونه بر این اساس در پژوهش حاضر به منظور دسترسی به جامعه آماری مربوطه از نمونه‌گیری سیستماتیک بهره گرفته شد که در آن انتخاب واحد نمونه‌گیری بر اساس تصادف مشخص می‌گردد.

نحوه جمع‌آوری داده‌ها: در این پژوهش تعداد ۱۳۱ پرسشنامه در سطح محلات منطقه یک شهرداری تبریز توزیع گردید. برای پاسخ‌گویی به سوالات طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای به کار بسته شد. در این پژوهش گزینه‌های پاسخنامه به صورت جداول ... می‌باشد.

روش تحلیل اطلاعات: در تحقیق حاضر، روش تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده مبتنی بر روش‌های آماری و توصیفی است. به منظور تحلیل داده‌ها، از آزمون‌های تی‌تک نمونه‌ای و تحلیل واریانس و همچنین به منظور سطح‌بندی محلات از روش ویکور استفاده به عمل آمد.

بعد از گردآوری و طبقه‌بندی داده‌ها در این پژوهش، داده‌های حاصل از پرسشنامه‌ها دسته‌بندی و تجزیه و تحلیل شده است. ابتدا یافته‌هایی بر اساس آمار توصیفی ارائه شده و سپس با استفاده از آزمون‌های آماری به بررسی فرضیه‌های پژوهش پرداخته شده است. در نهایت با استفاده از روش ویکور محلات منطقه یک شهرداری تبریز از نظر پراکندگی فضاهای بی‌دفاع شهری رتبه‌بندی می‌گردند.

بررسی ویژگی‌های توصیفی جمعیت‌شناختی پاسخ‌گویان

سطح تحصیلات: یافته‌های حاصل از پرسشنامه‌ها در جدول (۱) نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی از نظر سطح مدرک دانشگاهی را افراد با مدرک لیسانس با ۸۲ فراوانی تشکیل می‌دهند و کمترین فراوانی مربوط به مدرک دکتری می‌باشد.

جدول ۱. توزیع فراوانی سطح تحصیلات پاسخ‌گویان

شرح	فراوانی	درصد
سیکل	۲۷	۱۲/۳
دیپلم	۳۵	۱۵/۹
فوق دیپلم	۱۷	۷/۷
لیسانس	۸۲	۳۷/۳
فوق لیسانس	۵۵	۲۵
دکتری	۴	۱/۸
جمع	۲۲۰	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش نویسندگان

شغل: از آمار و ارقام جدول (۲) چنین استنباط می‌شود که از کل پاسخگویان، ۵۴/۱ درصد دارای شغل آزاد و ۲۱/۴ درصد دارای شغل دولتی و ۲۴/۵ درصد محصل و دانشجو می‌باشند. بیشترین فراوانی متعلق به مشاغل آزاد می‌باشد.

جدول ۲. توزیع فراوانی وضعیت شغلی پاسخ‌گویان

شرح	فراوانی	درصد
آزاد	۱۱۹	۵۴/۱
دولتی	۴۷	۲۱/۴
محصل	۵۴	۲۴/۵
جمع	۲۲۰	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش نویسندگان

تحلیل ابعاد و زمینه‌های موثر در فضاهای بی‌دفاع شهری در منطقه یک شهر تبریز:

آزمون‌های مقایسه میانگین به سه دسته تقسیم می‌شوند: تی تک نمونه‌ای، تی دو نمونه مستقل و آزمون تی زوجی. آزمون تی تک نمونه‌ای جزء آزمون‌های مقایسه میانگین به شمار می‌رود. در این پژوهش زمینه‌های موثر در فضاهای بی‌دفاع شهری در ۳ گروه دسته‌بندی گردید: معیارهای محیطی، کالبدی و اقتصادی-اجتماعی. تعداد مولفه‌های معیار محیطی ۴ مورد می‌باشد که عبارتند از: وجود بن‌بست‌ها، ساختمان‌های نیمه تمام و متروک، معابر کم عرض و عدم نمایانی فضا. مولفه‌های معیار کالبدی نیز شامل عدم استفاده از نور، عدم خوانایی فضا و درهم ریختگی و آشفتگی فضا می‌باشد. عدم حس تعلق، ساکنان کم درآمد، وضعیت اقتصادی ساکنین، سواد ساکنین و رضایت از خدمات نیز مولفه‌های معیار اقتصادی-اجتماعی می‌باشند.

در این قسمت از پژوهش با استفاده از آزمون t در نرم‌افزار مینی‌تب به بررسی تاثیر وجود بن‌بست‌ها، فضاهای کنج و زیرگذرها بر فضاهای بی‌دفاع شهری در منطقه یک شهر تبریز پرداخته شده است. لازم به توضیح است که در زمینه آزمون‌های مربوط به مقایسه میانگین، تفاوتی بین نرم‌افزار مینی‌تب^۱ و اس پی اس اس^۲ وجود دارد و می‌توان گفت که مینی‌تب از قابلیت‌های بیشتری نیز برخوردار می‌باشد. به عنوان مثال در آزمون تی تک نمونه‌ای، تعداد گزینه‌های مربوط به فرض جانشین ۳ مورد بوده و دو مورد بیشتر از اس پی اس اس می‌باشد. به همین دلیل در این پژوهش جهت تجزیه و تحلیل آماری داده‌های گردآوری شده از طریق پرسشنامه از نرم‌افزار مینی‌تب استفاده شد. فرض صفر و جانشین این آزمون به صورت زیر نوشته می‌شود:

فرض صفر: وجود بن‌بست‌ها، فضاهای کنج و زیرگذرها بر فضاهای بی‌دفاع شهری تاثیر ندارد.

$$H_0: \mu = 3$$

¹ - MINITAB

² - SPSS

فرض جانشین: وجود بن بست‌ها، فضاهای کنج و زیرگذرها بر فضاهای بی‌دفاع شهری تاثیر دارد.

$$H_1: \mu > 3$$

با توجه به نتایج حاصل از بررسی وجود بن بست‌ها و فضاهای کنج بر فضاهای بی‌دفاع شهری در جدول (۳) می‌توان نتیجه‌گیری نمود که با توجه به این که میانگین به دست آمده $3/23$ است بنابراین وجود بن بست‌ها، فضاهای کنج و زیرگذرها بر ناامنی فضاهای شهری در منطقه یک شهر تبریز تاثیر دارد. با این حال اتکا به میانگین از نظر آماری صحیح نمی‌باشد؛ بنابراین لازم است به بررسی مقدار سطح معناداری نیز پرداخته شود؛ به این ترتیب با توجه به اینکه سطح معناداری به دست آمده ($0/046$) کوچکتر از آلفا در سطح $0/05$ است در نتیجه فرض صفر رد می‌شود و فرض جانشین (تحقیق) پذیرفته می‌شود. لذا با 95% اطمینان می‌توان نتیجه گرفت که عوامل یاد شده بر ناامنی فضاهای شهری تاثیر دارد. گذشته از این، زمانی که مقدار T مشاهداتی با T بحرانی نیز مقایسه می‌گردد نتایج قبلی تایید می‌شود. مقدار بحرانی با استفاده از جدول آماری مربوطه، $1/645$ به دست می‌آید که کوچکتر از $1/71$ می‌باشد. بنابراین فرض صفر رد می‌شود.

جدول ۳. نتایج حاصل از آزمون T برای تاثیر معیارهای کالبدی بر شکل‌گیری فضاهای بی‌دفاع شهری

مؤلفه	میانگین	انحراف	خطای استاندارد میانگین	آماره T	پی-ولیو ^۱
وجود بن بست‌ها	۳/۲۳۴	۱,۰۹۵	۰,۱۳۷	۱/۷۱	۰,۰۴۶
ساختمان‌های نیمه تمام	۳/۱۰۹	۱/۱۱۴	۰/۱۳۹	۰/۷۹	۰/۲۱۸
معاير کم عرض	۳/۲۸۱	۱/۲۶۶	۰/۱۵۸	۱/۷۸	۰/۰۴
عدم نمایانی فضا	۲/۶۲۵	۰/۸۸۲	۰/۱۱	-۳/۴۰	۰/۹۹۹

منبع: یافته‌های پژوهش نویسندگان

دومین معیار مورد بررسی تاثیر ساختمان‌های نیمه‌تمام و رهاشده یا متروک بر فضاهای بی‌دفاع شهری منطقه یک شهر تبریز است. با توجه به اینکه مقدار سطح معنی‌داری به دست آمده $0/218$ می‌باشد و این مقدار بزرگتر از آلفا در سطح $0/05$ است بنابراین فرض جانشین یا همان فرض تحقیق رد می‌شود. بنابراین علی‌رغم اینکه میانگین بزرگتر از 3 می‌باشد ولی معنی‌دار نیست و نمی‌توان نتیجه‌گیری کرد که ساختمان‌های نیمه تمام و رهاشده بر ناامنی فضای شهری در این منطقه تاثیر معنی‌داری دارد. سومین عامل کالبدی بررسی شده در این پژوهش نقش شبکه معابر کم عرض می‌باشد. میانگین این عامل برابر با $3/281$ می‌باشد که با توجه به سطح معناداری آن تاثیر این عامل معنادار می‌باشد. بنابراین چون مقدار سطح معناداری این عامل $0/04$ و کوچکتر از $0/05$ است فرض صفر رد می‌شود و معنادار بودن فرض تحقیق تایید می‌شود. عامل دیگر جهت تایید یا رد فرض صفر، مقایسه مقدار T مشاهداتی با بحرانی است که بزرگتر بودن مقدار مشاهداتی از بحرانی نشان‌دهنده رد فرض صفر می‌باشد. در بین عوامل مورد بررسی، میانگین عامل نمایانی فضا کمتر از عدد 3 می‌باشد

¹ - P- value

بنابراین این عامل تاثیر کمتری بر فضاهای بی‌دفاع شهری دارد. با توجه به اینکه آزمون انجام شده یک دامنه‌ای (وان تایلد)^۱ می‌باشد بنابراین بهتر است به مقدار آماره آزمون نیز توجه شود. پس با توجه به مقدار آماره T نیز فرض‌های آماری مطرح شده بررسی می‌شود. لازم به ذکر است که قدر مطلق آماره محاسباتی با مقدار بحرانی جدول مقایسه می‌شود بنابراین در مورد عامل عدم نمایانی فضا، مقدار آماره T به دست آمده بزرگتر از مقدار بحرانی است و فرض صفر رد می‌شود.

با توجه به جدول فوق، در بین ۴ معیار مورد بررسی موثر در فضاهای بی‌دفاع شهری میانگین عامل عدم نمایانی فضا پایین‌تر از ۳ می‌باشد. در نتیجه این عامل تاثیر کمی بر فضاهای بی‌دفاع در منطقه یک شهر تبریز دارد.

این موضوع نشان دهنده این است که احتمالاً میانگین جامعه مورد نظر مساوی مقدار تست شده باشد. چنین وضعیتی برای سایر مولفه‌های مربوط به معیار کالبدی به استثنای مولفه معابر کم عرض صدق می‌کند. در هیستوگرام مربوط به این مولفه عدد مبنا در خارج از بازه اطمینان قرار می‌گیرد و کوچکتر از آن است. بنابراین می‌توان گفت که میانگین جامعه بزرگتر از ۳ است.

جدول ۴. نتایج آزمون T برای تاثیر معیارهای محیطی بر فضاهای بی‌دفاع شهری

مؤلفه	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد میانگین	آماره T	پی-ویلیو
عدم استفاده از نور	۳/۳۳۴	۱,۲۱۱	۰,۱۵۱	۲/۲۷	۰,۰۱۳
عدم خوانایی فضا	۲/۸۷۵	۱	۰/۱۲۵	-۱	۰/۸۳۹
آشفتگی فضا	۳/۰۳۱	۱/۰۵۴	۰/۱۳۲	۰/۲۴	۰/۴۰۷

منبع: یافته‌های پژوهش نویسندگان

آزمون تی برای سه مولفه مربوط به معیارهای محیطی نیز انجام شد. با توجه به جدول (۴) نتایج نشان داد میانگین مولفه عدم استفاده از نور و روشنایی و آشفتگی فضا بیشتر از عدد ۳ می‌باشد. با مقایسه مقادیر T محاسباتی با T بحرانی جدول مشخص می‌شود که تاثیر عامل عدم استفاده از نور معنی‌دار می‌باشد در حالی که با توجه به اینکه مقدار آماره آزمون برای عامل آشفتگی فضا از مقدار بحرانی کمتر می‌باشد در نتیجه فرض صفر پذیرفته می‌شود و نتیجه گرفته می‌شود که این عامل بر فضاهای بی‌دفاع شهری تاثیر معنی‌داری ندارد. میانگین عدم خوانایی فضا برابر با ۲/۸۷ می‌باشد که نشان دهنده تاثیر کمتر این عامل در منطقه یک شهر تبریز بر فضاهای بی‌دفاع می‌باشد.

¹ - one-tailed

جدول ۵. نتایج آزمون T برای تاثیر معیارهای اقتصادی-اجتماعی بر فضاهای بی دفاع شهری

مؤلفه	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد میانگین	آماره T	پی-ولیو
عدم حس تعلق	۳/۲۸	۱/۰۲۷	۰/۱۲۸	-۱/۷۲	۰/۸۸۶
ساکنان کم درآمد	۲/۷۵	۱/۴۱۴	۰/۱۷۷	-۱/۴۱	۰/۹۱۹
وضعیت اقتصادی ساکنین	۲/۸۴۴	۱/۳۸۳	۰/۱۷۳	-۰/۹	۰/۸۱۵
سواد ساکنین	۲/۸۲۸	۱/۲۰۳	۰/۱۵	-۱/۱۴	۰/۸۷۱
رضایت از خدمات	۲/۷۶۶	۱/۱۹۲	۰/۱۴۹	-۱/۵۷	۰/۹۴

منبع: یافته های پژوهش نویسندگان

در بین معیارهای اقتصادی-اجتماعی موثر بر فضاهای بی دفاع شهری در جدول (۵)، به استثنای مولفه عدم حس تعلق، میانگین همه مولفه ها پایین تر از عدد ۳ می باشد که نشان می دهد از نظر پاسخ دهندگان پرسشنامه ها این عوامل بر شکل گیری فضاهای بی دفاع شهری تاثیر کمی دارند. در میان مولفه های مورد بررسی، عدم حس تعلق بر شکل گیری فضاهای بی دفاع شهری تاثیر معناداری دارد به دلیل این که مقدار آماره آزمون $1/72$ است که بزرگتر از مقدار بحرانی ($1/645$) در سطح اطمینان $0/05$ می باشد.

جدول ۶. گروه بندی محلات با استفاده از آزمون توکی

نام محله	گروه	نام محله	گروه
ایده لو	B C D	شهید بهشتی	A B
بیلانکوه	C D E	گلپارک	B C
پل سنگی	C D E	عباسی	A B C
سیلاب قوشخانه	A B C	کلانتر کوچه	E
ملا زینال	B C D	باغمیشه	A B C
ولیعصر	E	گلکار	A
یوسف آباد	D E		

منبع: یافته های پژوهش

در جدول (۶) با استفاده از آزمون توکی محلات مختلف منطقه یک شهر تبریز گروه بندی شدند. نتایج حاصل از گروه بندی محلات به صورت زیر می باشد. لازم به ذکر است که محلاتی که حرف مشترک دریافت نکرده اند وضعیت متفاوتی دارند. دریافت حرف مشترک به معنای داشتن وضعیت مشابه می باشد. در بین ۱۳ محله منطقه یک شهر تبریز میانگین فضاهای بی دفاع ($2/59$) در محله گلکار بالاترین و در محله ولیعصر ($1/55$) پایین ترین می باشد. می توان بر حسب میانگین فضاهای بی دفاع (از بیشتر به کمتر) ترتیب محلات را به این صورت نوشت: گلکار، شهید بهشتی، سیلاب قوشخانه، باغمیشه، عباسی، گلپارک، ملازینال، ایده لو، بیلانکوه، پل سنگی، یوسف آباد، کلانتر کوچه و ولیعصر.

به این ترتیب ۱۳ محله منطقه یک شهر تبریز از نظر فضاهای بی‌دفاع به ۵ گروه طبقه‌بندی شدند. در گروه اول محله گلکار، شهید بهشتی، سیلاب قوشخانه، باغمیشه و عباسی جای گرفته‌اند. گروه دوم شامل محلات شهید بهشتی، سیلاب قوشخانه، باغمیشه، عباسی، گلپارک و ملا زینال می‌شود. تعداد محلاتی که در گروه سوم جای گرفته‌اند بیشتر از گروه‌های دیگر می‌باشد. محلات سیلاب قوشخانه، باغمیشه، عباسی، گلپارک، ملا زینال، ایده‌لو، پل سنگی و بیلانکوه در این گروه جای گرفته‌اند. محلات ملا زینال، ایده‌لو، پل سنگی، بیلانکوه و یوسف آباد جزء گروه چهارم هستند. محلات پل سنگی، بیلانکوه، یوسف آباد، کلانتر کوچه و ولیعصر در گروه پنجم واقع شدند. به این ترتیب محلاتی که وضعیت متفاوتی دارند محله گلکار و ولیعصر می‌باشند و وضعیت این دو محله از نظر فضاهای بی‌دفاع با یکدیگر متفاوت است.

رتبه‌بندی نواحی منطقه یک شهر تبریز بر اساس شاخص‌های فضاهای بی‌دفاع:

در پژوهش حاضر، مدل ویکور در راستای رتبه‌بندی کردن گزینه‌های مختلف به کار بسته شد. ویکور، یکی دیگر از روشهای تصمیم‌گیری چند معیاره برای حل یک مسئله تصمیم‌گیری گسسته با معیارهای نامتناسب واحدهای اندازه‌گیری مختلف و متعارض توسط اپروکویک و تیزنگ ایجاد شده است. (پورا احمد، شهبازپور، ۹۴: ۵۵). در این مدل رتبه‌بندی محلات منطقه یک شهرداری تبریز بر اساس شاخص‌های فضاهای بی‌دفاع شهری به شرح در جدول (۷) بررسی شده است.

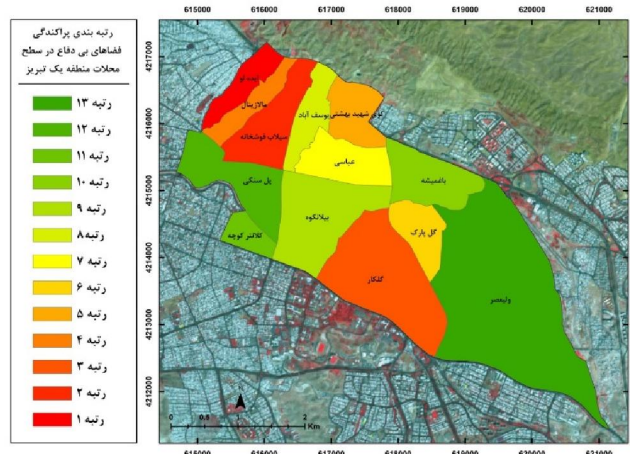
جدول ۷. تعیین شاخص مطلوبیت (S) و شاخص نارضایتی (R) و مقدار Q

Q	R	S	رضایت از خدمات	سواد ساکنان	وضعیت اقتصادی ساکنان	آشنایی فضای	عدم خوانایی فضای	عدم نمایشی فضای	ساکنان کم درآمد	معیار کم عرض	ساختن نهادهای	عدم روشیایی	عدم حس تعلق	بن بست ها	ایده لو	بیلانکوه	پل سنگی	سیلاب قوشخانه
۱/۰۰	۰/۰۲۴	۰/۰۸۷	۰/۰۰۵	۰/۰۱۱	۰/۰۰۷	۰/۰۲۴	۰/۰۰۵	۰/۰۰۵	۰	۰/۰۰۱	۰	۰/۰۰	۰/۰۰۷	۰/۰۲۳	ایده لو	بیلانکوه	پل سنگی	سیلاب قوشخانه
۰/۴۵۲	۰/۱۱۹	۰/۵۵۹	۰/۰۰۸	۰/۰۲۸	۰/۰۳۸	۰/۰۵۸	۰/۰۲۲	۰/۰۲۸	۰/۱۱۹	۰/۰۱۱	۰/۱۰۳	۰/۰۴۵	۰/۰۱۲	۰/۰۰۸۹	بیلانکوه	بیلانکوه	پل سنگی	سیلاب قوشخانه
۰/۲۱۶	۰/۱۵۹	۰/۷۶۳	۰/۰۱۱	۰/۰۴۰	۰/۰۵۱	۰/۰۹۶	۰/۰۲۴	۰/۰۳۷	۰/۱۱۹	۰/۰۱۳	۰/۱۲۴	۰/۱۵۹	۰/۰۰۷	۰/۰۰۸۲	پل سنگی	پل سنگی	پل سنگی	سیلاب قوشخانه
۰/۹۴۹	۰/۰۳۹	۰/۰۰۹	۰	۰/۰۰۷	۰	۰/۰۰۸	۰	۰	۰	۰	۰/۰۲۱	۰/۰۲۱	۰/۰۰۳	۰/۰۰۳۹	سیلاب قوشخانه	سیلاب قوشخانه	سیلاب قوشخانه	سیلاب قوشخانه

ملازینال	۰	۰/۰۰۱	۰/۰۱۶	۰/۰۰۳	۰/۰۰۱	۰	۰	۰/۰۱۱	۰/۰۱۲	۰/۰۰۱	۰	۰/۰۰۲	۰/۰۵۶	۰/۰۰۳	۰/۷۲۴
ولیعصر	۰/۱۳۳	۰/۰۱۹	۰/۱۹۱	۰/۱۸۶	۰/۰۱۵	۰/۱۶۶	۰/۰۲۵	۰/۰۲۷	۰/۰۹۶	۰/۰۷۰	۰/۰۳۹	۰/۰۱۲	۰/۹۷۸	۰/۱۹۱	۰
یوسف آباد	۰/۰۳۳	۰/۰۱۰	۰/۰۳۲	۰/۱۵۳	۰/۰۰۲	۰/۰۳۳	۰/۰۱۷	۰/۰۰۷	۰/۰۱۹	۰/۰۰۲	۰/۰۰۴	۰/۰۰۴	۰/۱۱۷	۰/۱۵۳	۰/۴۸۵
کوی شهید بهشتی	۰/۰۵۲	۰/۰۰۴	۰/۰۵۷	۰/۰۸۷	۰/۰۰۷	۰/۰۹۰	۰/۰۲۰	۰/۰۱۰	۰/۰۳۸	۰/۰۱۶	۰/۰۲۲	۰/۰۰۶	۰/۴۰۸	۰/۰۹۰	۰/۶۲۲
گل پارک	۰/۰۶۷	۰/۰۰۷	۰/۰۴۸	۰/۰۶۲	۰/۰۰۴	۰/۰۹۵	۰/۰۱۴	۰/۰۲۴	۰/۰۴۸	۰/۰۳۵	۰/۰۲۹	۰/۰۰۸	۰/۴۲۱	۰/۰۹۵	۰/۶۰۱
عباسی	۰/۰۳۰	۰	۰/۰۰۶	۰/۱۱۷	۰/۰۰۴	۰/۰۷۹	۰/۰۰۶	۰/۰۱۵	۰/۰۲۴	۰/۰۲۹	۰/۰۲۲	۰/۰۰۸	۰/۴۴۹	۰/۱۱۷	۰/۵۱۷
کلانتر کوچه	۰/۰۸۹	۰/۰۱۳	۰/۱۰۸	۰/۱۵۳	۰/۰۱۲	۰/۱۴۷	۰/۰۲۴	۰/۰۲۵	۰/۰۸۶	۰/۰۶۰	۰/۰۳۱	۰/۰۰۷	۰/۷۵۶	۰/۱۵۳	۰/۲۳۹
باغمیشه	۰/۰۸۰	۰/۰۱۳	۰/۰۷۰	۰/۰۰۴	۰/۰۰۹	۰/۱۳۸	۰/۰۱۳	۰/۰۲۲	۰/۰۷۷	۰/۰۶۹	۰/۰۴۸	۰/۰۰۶	۰/۵۴۹	۰/۱۳۸	۰/۴۰۱
گلکار	۰/۰۱۲	۰/۰۰۵	۰/۰۳۲	۰/۰۴۱	۰/۰۰۴	۰/۰۴۷	۰/۰۰۹	۰/۰۱۸	۰	۰/۰۲۹	۰/۰۲۹	۰/۰۰۸	۰/۲۲۴	۰/۰۴۷	۰/۸۷۸

منبع: یافته های پژوهش نویسندگان

در شکل ۱، رتبه بندی محلات منطقه یک شهر تبریز از نظر فراوانی فضاهای بی دفاع شهری ارائه شده است. بر این اساس، محله ایده لو و سپس محله سیلاب قوشخانه از بالاترین میزان فضاهای بی-دفاع شهری برخوردار می باشند. این در حالی است که محلات ولی عصر و پل سنگی دارای کمترین فضاهای بی دفاع شهری می باشند.

شکل ۱. رتبه‌بندی محلات منطقه یک شهرداری تبریز از نظر فراوانی فضاهای بی‌دفاع شهری با استفاده از مدل ویکور
منبع: یافته‌های پژوهش نویسندگان

نتیجه‌گیری:

در بخش اول پژوهش ۱۳ محله منطقه یک شهر تبریز از نظر فضاهای بی‌دفاع به صورت کلی و ترکیبی مورد بررسی قرار گرفتند. یافته‌های حاصل از آنالیز واریانس نشان داد که از نظر فضاهای بی‌دفاع ۱۳ محله منطقه یک شهر تبریز در ۴ گروه قابل تقسیم‌بندی می‌باشند. در بین محلات مورد بررسی تنها محله گلکار و ولیعصر در هیچ گروه‌بندی وارد نشدند و بنابراین با یکدیگر از نظر فضاهای بی‌دفاع اختلاف معنی‌داری دارند. حداقل فضاهای بی‌دفاع در محله ولیعصر و حداکثر آن در محله گلکار مشاهده شده است.

در بخش دوم پژوهش حاضر پس از تفکیک انواع فضاهای بی‌دفاع بر حسب محلات مختلف، با استفاده از آنالیز واریانس یک طرفه محلات مختلف از نظر هر یک از فضاهای بی‌دفاع با یکدیگر مورد مقایسه قرار گرفتند. از بین ۹ فضای بی‌دفاع مورد بررسی، ۱۳ محله از نظر فضای بی‌دفاع از نوع ساختمان نیمه‌تمام، ساختمان بدون متولی، طرح‌های در دست اجرا یا رها شده و فضاهای بدون کارکرد با یکدیگر اختلاف معنی‌داری نداشتند و همه در یک گروه قرار گرفتند. در حالی که از نظر ۵ نوع فضای بی‌دفاع دیگر (فضای گم، کنج‌ها، نبود روشنایی، سطوح L شکل و U شکل خیابان‌ها و کوچه‌ها و زیرگذرها و پل‌ها) ۱۳ محله به گروه‌های مختلف تقسیم‌بندی شدند. لازم به ذکر است که هر چقدر تعداد گروه‌های حاصل از تقسیم‌بندی بیشتر باشد نشان دهنده اختلاف بیشتر محلات می‌باشد.

عوامل مورد بررسی در ۳ گروه به نام معیارهای کالبدی، محیطی و اقتصادی-اجتماعی دسته‌بندی شدند. عواملی که میانگین بالاتر از ۳ کسب نمودند به عنوان عوامل دارای تاثیر بیشتر بر شکل‌گیری فضاهای بی‌دفاع شناخته شدند. نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه‌ای جهت استخراج عوامل موثر در شکل‌گیری فضاهای بی‌دفاع نشان داد که عواملی مانند وجود بن‌بست‌ها، معابر کم عرض، عدم استفاده از نور و روشنایی، آشفتگی فضا و عدم حس تعلق و به بیان ملموس‌تر نداشتن علاقه به یک مکان از زمینه‌های موثر در شکل‌گیری فضاهای بی‌دفاع می‌باشند. در حالت کلی، می‌توان

بیان داشت که مولفه های کالبدی و محیطی بیش از شرایط اقتصادی- اجتماعی بر شکل گیری فضاهای بی دفاع در سطح محلات منطقه یک شهر تبریز دخالت دارند. رتبه بندی محلات منطقه یک شهر تبریز با استفاده از مدل ویکور نیز نشان داده که بیشترین فضاهای بی دفاع در محلاتی پراکنده می باشند که از شرایط نامناسب کالبدی، از قبیل فقدان یا کافی نبودن نورپردازی، وجود کوچه های بن بست، آشفستگی فضا و ناخوانایی فضا برخوردار می باشد.

پیشنهادات پژوهش:

- با توجه به بررسی های انجام شده، جهت پیشگیری از بروز فضاهای بی دفاع و افزایش امنیت در سطح محلات مختلف شهری موارد زیر پیشنهاد می گردد:
- نورپردازی مناسب و از بین بردن فضاهای تاریک فاقد نور.
- ساماندهی مناسب و استقرار عناصر مختلف مبلمان شهری با الگوی توزیع یکنواخت در سطح محلات.
- انجام اقدامات مربوط به بهسازی کالبدی در محلات مختلف شهر.
- استفاده از جملات آموزشی در ارتباط با وظایف شهروندی در انظار عمومی.
- استفاده از حفاظ های قابل دید به جای دیوار و عناصر غیر قابل رویت جهت بالا بردن امنیت.

منابع و مآخذ:

- ۱- ایزدی، م. حقی، م. ر. ۱۳۹۴. "ارتقای احساس امنیت در فضاهای عمومی با بهره‌گیری از طراحی شهری نمونه مطالعه: میدان امام شهر همدان". نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، دوره ۲۰، شماره ۲. صص ۵-۱۲.
- ۲- آقابالو، ا. فلاح زاده، م. ضیابخش، ن. ۱۳۹۳. "ارتقای امنیت فضاهای بی‌دفاع شهری تأثیر آن بر حضور اجتماعی افراد"، دومین همایش ملی پژوهش‌های کاربردی در عمران، معماری و مدیریت شهری. تهران: دانشگاه جامع علمی کاربردی.
- ۳- آهنگر سریزدی، ن. ۱۳۹۴. "شناسایی و تدوین راهکارهای ارتقاء امنیت اجتماعی بانوان در فضاهای بی‌دفاع شهری (محدوده مورد مطالعه: محله نواب)". پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی. واحد شهر قدس.
- ۴- پوراحمد، ا. شهبازپور، ا. خلیجی، م. ع. ۱۳۹۴. "بهره‌گیری از مدل‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره در ارزیابی قابلیت‌های گردشگری نمونه‌ی موردی استان سمنان". مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال ششم. شماره بیست و یکم، صص ۵۰-۶۶.
- ۵- راپوپورت، آ. ۱۳۸۴. معنی محیط ساخته شده. ترجمه فرح حبیب، نشر پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
- ۶- سازمان برنامه و بودجه استان آذربایجان شرقی. ۱۳۹۶. چکیده نتایج جمعیتی سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵. استانداری آذربایجان شرقی.
- ۷- سلیمانی، ع. ر. آقایی، ن. احمدزاده، ط. ۱۳۹۴. "تحلیل تأثیر عوامل فیزیکی-اجتماعی بر نوع جرائم در فضاهای بی‌دفاع شهر ارومیه". فصلنامه دانش انتظامی، سال هشتم، شماره ۲۶، صص ۱۷-۱. آذربایجان غربی: دفتر تحقیقات کاربردی.
- ۸- شجاعیان، ع. رحیم‌پور، ن. ۱۳۹۶. "بررسی رابطه کانون‌های وقوع جرم و فضاهای بی‌دفاع با استفاده از GIS (مورد مطالعه: محله‌های پردیس شهر اهواز)". پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، سال پنجم، شماره هفدهم. صص ۱۰۱-۱۳۰.
- ۹- طالب‌پور، ا. ۱۳۹۶. "رابطه‌ی فضاهای بی‌دفاع شهری با احساس امنیت اجتماعی (مطالعه‌ی موردی: شهروندان شهر تهران)". مطالعات جامعه‌شناختی شهری (مطالعات شهری). دوره ۷، شماره ۲۲، صص ۱۳۵-۱۵۶.
- ۱۰- عزیزی، م. م. شعبان‌جولا، ا. ۱۳۹۳. "ارزیابی کالبد محله‌های قدیمی شهری در پاسخ‌دهی به احساس امنیت (نمونه موردی: محله ملک‌آباد شهر قزوین)". پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۴، صص ۷۹۱-۸۰۸.
- ۱۱- علیمردانی، م. شرقی، ع. مهدنشین، ن. ۱۳۹۵. "بررسی نقش امنیت در سرزندگی و حیات شبانه فضاهای عمومی شهری (نمونه موردی: خیابان امام مرند حد فاصل خیابان شهید رنجبری و خیابان هفت تیر)". دو فصلنامه هنرهای کاربردی، شماره ۱۸، صص ۲۶-۱۵.

- ۱۲- فرهادی خواه، ح. زیاری، کا. کلاتری، م. ۱۳۹۷. "ارزیابی فضاهای بی‌دفاع شهری با استفاده از مدل Safety audit (مطالعه موردی: محله هرنندی تهران)". فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، دوره ۱۳، شماره ۱ (پیاپی ۴۲)، صص ۱۹-۳۶.
- ۱۳- محسنی تبریزی، ع. ر. قهرمانی، س. یا‌هک، س. ۱۳۹۰. "فضاهای بی‌دفاع شهری و خشونت (فضاهای بی‌دفاع شهر تهران)". جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیست و دوم، شماره ۴ صص ۵۱-۷۰.
- ۱۴- محسنی، رع. میکائیلی، ج. طالب‌پور، ا. ۱۳۹۵. "تبیین جامعه‌شناختی رابطه بین فضاهای بی‌دفاع شهری با خشونت‌های شهری (مورد مطالعه شهر تهران)". دو فصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، دوره ۵، شماره ۹، صص ۱۲۵-۱۵۴.
- ۱۵- یوسفی، ع. جوهری، ل. ۱۳۹۲. "فضاهای بی‌دفاع شهری و برخی از آثار آن در کلان‌شهر مشهد". اولین همایش ملی جغرافیا، شهرسازی و توسعه پایدار. تهران.

- 16-Beeler, J. 2011, Security Planning for Public Space. Testing a proposed CPTED Rating in strument in Berlin, Germany. European Journal on Criminal Policy and Research. Vol. 17: 7-28.
- 17-Crowe, T. 2000. Crime Prevention Through Environmental Design: Applications of Architectural Design and Space Management Concepts, 2nd ed., Butterworth-Heinemann, Oxford.
- 18-Daryabari, J. 2016. Urban Defenseless Spaces, Threatening Factor to the Urban Sustainable Development, MARTINIA, VOL.5 NO.2 Page: 323-332.
- 19-Ha, Taehoon; Oh, Gyeong-Seok; Park, Hyeon-Ho. 2015. Comparative analysis of Defensible Space in CPTED housing and non-CPTED housing. International Journal of Law, Crime and Justice 43, 496-511.
- 20-Hiller, B. 2014. Do burglars understand defensible space? New evidence on the relation insecurity, Chicago School. In The Oxford Handbook of Criminology, (eds) Maguire, R Moranand R Reiner. Clarendon Press, Oxford.
- 21-Sally,M. 1981. Defensible Space undefended: Social Factors in Crime Control Through Environmental Design. Urban Affairs Review, Volume 16, Issue 4, pp. 397-422.
- 22-Sohn,D,W.2016. Residential crimes and neighbourhood built environment: Assessing the effectiveness of crime prevention through environmental design (CPTED), Cities 52 . 86-93.
- 23-Tabrizi, R. L. & Madanipour.A. 2006. Crime and the City: Domestic Burglary and the Built Environment in Tehran. Habitat International. Vol. 30. Issue 4. Pp. 932-944.
- 24-Taylor, R. 2012. Crime and Small Scalle Place.What we need to know Crime and Place. Plenary paper of tne.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی